

שיעור כ

פורס מפה ומקדש בערב שבת ובפורים

(פסחים ק ע"א-ע"ב)

א. סעודה ביום שישי שנמשכה עד כניסת השבת

1. רבי יהודה ור' יוסי

2. שמואל ורב המנונא סבא

ב. פורס מפה ומקדש, אין קידוש אלא במקום סעודה

ג. סעודת פורים ביום שישי שנמשכה לתוך ליל שבת

א. סעודה ביום שישי שנמשכה עד כניסת השבת

1. ר' יהודה ור' יוסי

הגמרא (ק ע"א-ע"ב) דנה במקרה שאדם התחיל לאכול בהיתר סעודה בערב שבת קודם זמן מנחה, והמשיך לאכול עד שהחשיך. באופן דומה מובא גם בסוגיה המקבילה בירושלמי (י, א):

דתניא: מפסיקין לשבתות, דברי רבי יהודה.

רבי יוסי אומר: אין מפסיקין.

מכאן ואילך מסופר בגמרא בבבלי מעשה שמקורו בתוספתא (ברכות ה, ב):

ומעשה ברבן שמעון בן גמליאל [ורבי יהודה] ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו, וקדש עליהם היום.

אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי: ברבי, רצונך נפסיק, וניחוש לדברי יהודה חברנו?

אמר לו: בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני רבי יהודה, ועכשיו אתה מחבב

דברי רבי יהודה בפני, "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית" (אסתר ז, ח)?¹

אמר לו: אם כן לא נפסיק, שמא יראו התלמידים, ויקבעו הלכה לדורות.

אמרו: לא זזו משם עד שקבעו הלכה כרבי יוסי.

---

1 ראה לקמן הערה 6, על היתכנות שריון זה היה בסעודת פורים שהתקיימה ביום שישי.

המחלוקת בין ר' יהודה לבין ר' יוסי נזכרת שוב בגמרא בהמשך (קב ע"א-ע"ב) ומקורה בהמשך התוספתא (שם ג-ד), ושם מוסבר מה יש לעשות בפועל לפי ר' יהודה ולפי ר' יוסי:

תנו רבנן: בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום,
מביאין לו כוס של יין, ואומר עליו קדושת היום, ושני אומר עליו ברכת
המזון, דברי רבי יהודה.

לפי ר' יהודה יש להפסיק את הסעודה כשנכנסת השבת, ולהביא שתי כוסות. על הכוס הראשונה יש לקדש, ועל הכוס השנייה יש לברך ברכת המזון. הסיבה שיש לעשות בסדר זה היא: "הואיל והגיע עונת קידוש צריך לקדש תחלה" (רש"י ד"ה ושני; רשב"ם ד"ה ה"ג). ההפסקה המדוברת משמעותה עצירה, אין אוכלים עוד לאחר שקידשו ובירכו ברכת המזון. צריך כמובן לאכול סעודת שבת, אך היא איננה חייבת להיות צמודה לקידוש שנאמר עתה, ואפשר לאכול את הסעודה אחר כך גם במשך הערב. העיקר הוא לקדש בכניסת השבת.
בהמשך הגמרא (שם) הובאה דעתו של ר' יוסי:

רבי יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך. גמרו, כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום.

בנוסח התוספתא (שם) דברי ר' יוסי מופיעים כך:

ר' יוסה אומר: אוכל והולך עד שעה שתחשך. מזגו לו כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון, מזכיר של שבת בברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום.

בתוספתא נוסף שבכוס הראשונה של ברכת המזון "מזכיר של שבת", אף על פי שהמברך יקדש את השבת רק בכוס השנייה.
לפי ר' יוסי, "אוכלין והולכין עד שתגמר סעודתן, אי נמי הולכין ואוכלין משתחשך, ור' יוסי לטעמיה דלדידיה אין מפסיקין כלל" (רשב"ם ד"ה ר' יוסי). אין צורך לעצור את הסעודה. אפשר להמשיכה, ובסוף הסעודה, לאחר שמברכים ברכת המזון ומזכירים בה "של שבת", יש לקדש.

2. שמואל ורב המנונא סבא

לאחר דברי הבריייתא והתוספתא הובאו בגמרא דברי האמורא שמואל:

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, אלא:
פורס מפה ומקדש.

דברי שמואל הובאו באופן דומה גם בירושלמי (י, א), אך בשינוי מסוים:

רב יהודה בשם שמואל: זו דברי ר' יהודה ור' יוסה. אבל דברי חכמים: פורש מפה ומקדש.

לפי הירושלמי, לא האמורא שמואל הוא שאמר פורס מפה ומקדש, אלא שמואל ציין שזו דעתם של חכמים - תנאים, שחלקו על ר' יהודה ועל ר' יוסי. "פורס מפה ומקדש" נזכר גם בהקשר של סעודת שבת שמתחילים בליל שבת. בהמשך הגמרא (ק ע"ב) מסופר שרבה בר רב הונא היה אצל ריש גלותא, וראה שהביאו מפה ופרסו על הפת וקידשו. ועל כך מובאת בגמרא ברייתא: "אין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש, ואם הביא - פורס מפה ומקדש". תחילה יש לקדש ואחר כך להביא את השולחן - את הפת. אך אם הביאו קודם את הפת, יש לכסותה ואז לקדש. הנהגה נוספת של אמורא אחר בדומה לדברי שמואל, נזכרת בהמשך הגמרא (קה ע"א):

רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, וקאי עליהו רב המנונא סבא. אמרו ליה: זיל חזי אי מקדיש יומא נפסיק, וניקבעיה לשבתא. אמר להו: לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה.

רש"י (ד"ה שבת) והרשב"ם (ד"ה דשבת) פירשו שאותם אמוראים אכלו סעודה בערב שבת והאריכו בה עד שחשכה. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב אמרו שכאשר תתקדש השבת נפסיק את הסעודה בעקירת השולחן, ונקבע סעודה חדשה לשם שבת. על כך השיב רב המנונא שאין צורך להפסיק בעקירת השולחן כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת. הסברה: "שבת היא קבעתה - מעצמה היא חשובה סעודת שבת ונבדלת מסעודת חול, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש". התלמידים רצו לקיים את ההלכה לפי ר' יהודה, לעקור השולחן, ואילו רב המנונא אמר שאין צורך לקבוע ולהגדיר מעת כניסת השבת שסעודה זו מעתה ואילך היא סעודת שבת, כי באופן מיידי הסעודה נחשבת לסעודת שבת, ודי לפרוס מפה ולקדש. יש צורך לפרוס מפה כי לכתחילה אין להביא את הפת לשולחן אלא רק לאחר קידוש, כדי שייראה לכול שהסעודה באה לכבוד שבת. אך אם הביאו קודם את הפת לשולחן - יש לכסותה כאילו אינה נמצאת. לפנינו אפוא שלוש דעות מה יש לעשות כשסעודה שהחלו אותה בהיתר ביום שישי נמשכה עד כניסת השבת:

[א] לפי ר' יהודה, יש להפסיק - לעצור את הסעודה שהחלו ביום שישי, לקדש ואחר כך לברך ברכת המזון.
 [ב] לפי רבי יוסי, אפשר להמשיך את הסעודה גם לאחר שהחשיך, ובתום הסעודה במהלך הערב יש לברך ברכת המזון, ואחר כך לקדש על הכוס קידוש של שבת.
 [ג] לפי רב יהודה אמר שמואל, אין לפסוק הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי. יש לפרוס מפה על הפת שעל השולחן, לקדש על הכוס וניתן להמשיך בסעודה ובסופה לברך ברכת המזון. כך גם סבר רב המנונא סבא. לפי הירושלמי שמואל הציג דעה זו בשם חכמים.

ב. פורס מפה ומקדש, אין קידוש אלא במקום סעודה

כאמור לעיל, פורסים מפה ומקדשים במקרה שמתחילים את הסעודה לאחר כניסת השבת, וכפי שבדרך כלל עושים. לכתחילה יש לקדש ואחר כך להביא את הפת, אך אם כבר הביאו את הפת לפני שקידשו, יש לכסותה במפה, ואז לקדש (ק ע"ב).² מה מועילה פריסת מפה על הפת כשכבר נמצאים באמצע סעודה?
 הרשב"ם (ק ע"א) הסביר שבמצב כזה יש לעשות כמו בכל שבתות השנה במקרה שהביאו פת לשולחן לפני הקידוש, ש"פורס מפה ומקדש". המהרש"א (שם) הסביר את דברי הרשב"ם: "וטעמו כי היכי דתייתי סעודה ביקרא דשבתא". כיסוי הפת במפה מעניק לסעודה מעמד של סעודת שבת. הסבר נוסף הוא: "משום סילוק פתורא". המהרש"א (שם) הסביר: "דהיינו משום ברכת המזון שהיו רגילין לסלק שלהנות שלהן". בעבר כשהיו מברכים ברכת המזון היו מסלקים את השולחן. כיום איננו מסלקים את השולחן, ולכן יש לכסות את כל השולחן.³
 הרשב"ם הוסיף עוד:

ונראה בעיני דסבירא ליה לשמואל דהלכה כרבי יוסי כדקתני בברייתא שקבעו הלכה כמותו. אלא שבא להחמיר על עצמו קצת שלא יגמור סעודתו ויקדש אח"כ, אלא יקדש תחלה ואח"כ יגמור סעודתו.

2 תוס' (ק ע"ב ד"ה שאין) ציינו שכיום השולחנות שלנו גדולים ולא מקובל לקדש ואחר כך להביא את השולחן, ולכן אנו מכסים את החלות. ראה שם הסברים נוספים.

3 יש שהבינו שכוונת המהרש"א לומר שיש לברך ברכת המזון. והקשו עליו (ראה במקורות שהובאו בדברי המהדיר על רבנו דוד כאן, הערות 28-29) שאם פורס מפה אינו צריך לברך ברכת המזון. נראה שגם המהרש"א לא התכוון לומר שמברך ברכת המזון. הוא הסביר שכיסוי כל השולחן כמוהו כסילוק השולחן כשהיו מברכים ברכת המזון.

הרשב"ם נימק מדוע לדעתו שמואל פסק כר' יוסי:

דאי לא תימא הכי, שמואל דאמר כמאן? דהא ברייתא דקתני "פורס מפה ומקדש" לא קאי אהפסקת אכילה כלל, אלא בבא לקדש עתה ולאכול בשבת לכתחלה מיירי.

לדברי הרשב"ם "פורס מפה ומקדש" איננה הוראה לעצור לגמרי את הסעודה, שהרי ממשיכים לאכול, אלא היא אמירה בנוגע לזמן שבו יש לקדש מאחר שנכנסה השבת. אשר על כן, מבין שני התנאים - ר' יהודה ור' יוסי, שמואל פסק כר' יוסי, וכפי שנאמר בברייתא שקבעו הלכה כר' יוסי. אלא שההבדל בין ר' יוסי לבין שמואל הוא שלפי ר' יוסי מקדשים בסוף הסעודה, ואילו שמואל החמיר וקבע שיש לקדש בכניסת השבת ולא בסוף הסעודה.

התוספות רי"ד (פסחים שם) חלק על רשב"ם וכתב שהסיבה שבגינה צריך לפרוס מפה היא: "כדי להפסיקו מאכילתו. שכיון שקדש היום אסור לו לאכול עד שיקדש. ולא כר' יוסי שהיה מתירו לגמור סעודתו בלא קידוש". לדבריו שמואל חולק על ר' יוסי ומחמיר מעט יותר ממנו.

גם התוספות (ק ע"א ד"ה אלא) לא קיבלו את דברי רשב"ם ששמואל פסק כר' יוסי אלא שרק החמיר מעט מדבריו, וציינו שבירושלמי (י, א) נאמר במפורש ששמואל פסק כחכמים שחלקו על ר' יהודה ור' יוסי. אך ניתן להסביר שדברי חכמים, שכמותם פסק שמואל, קרובים לדברי ר' יוסי, והם החמירו מעט מדבריו.

קודם לכן (שם ד"ה רבי יוסי) כתבו תוספות שיש התאמה אחרת בין שמואל לבין ר' יוסי. הם הסבירו שלפי ר' יוסי אין צורך להפסיק בעת שנכנסה השבת, וניתן לסיים הסעודה במהלך ליל שבת, "וגומר כל הסעודה ומברך ברכת המזון ואח"כ מקדש כדמוכח בברייתא דלקמן (דף קב.)", ומכך גם הסיקו שלפי ר' יוסי, "משמע דאין צריך לעשות סעודה לשם שבת, דאי צריך - מה לו להמתין, יפסיק מיד". לדבריהם, הקידוש עומד בפני עצמו ומנותק מהסעודה שהחלה בהיתר ביום שישי והסתיימה במהלך ליל שבת. על כך שאלו תוס':

וא"ת ואיך יעשו קידוש בלא סעודה, הלא אין קידוש אלא במקום סעודה?

"אין קידוש אלא במקום סעודה" - זה ההסבר של הגמרא בהמשך (קא ע"א) לדברי שמואל שאמר שמי שקידש בבית הכנסת לא יצא ידי חובת קידוש, כי הקידוש צריך להיות במקום שבו סועדים. ההנחה בשאלת התוספות היא שגם ר' יוסי מסכים לדין

"אין קידוש אלא במקום סעודה", אם כי כאמור הלכה זו מיוחסת לשמואל, ולא נזכרה כלל בגמרא כאן בהקשר לדברי ר' יוסי. על שאלתם השיבו תוספות:

וי"ל דחשיב קידוש במקום סעודה כיון שמיד אחר הסעודה עושה קידוש, ואותה סעודה עולה לו לסעודת שבת, כדמוכח בתוספתא (ברכות ה, ד) דקתני במילתיה דרבי יוסי ומזכיר של שבת בברכת המזון.

לפי תוספות, אף שהקידוש הוא אחרי הסעודה, זה נחשב לקידוש במקום סעודה, שהרי בברכת המזון שנאמרת לפני הקידוש הוא מזכיר "של שבת". תוספות בתשובתם נשארו עם ההנחה שבשאלתם, שר' יוסי סובר אף הוא להלכה שאין קידוש במקום הסעודה.⁴

אך התוספות רי"ד (קב ע"א) חלק על דברי התוספות: "ואינו נ"ל זה הדוחק. והנכון בעיני דר' יוסי דלית ליה מפסיקין [את הסעודה כי קדש היום], לא סבר דצריך קידוש במקום סעודה". תוספות רי"ד לא פירש מדוע דברי תוספות נראים לו דחוקים. לפיו, לאחר הסעודה וברכת המזון יש לקדש כי חובה לקדש את השבת, אך העובדה שהקידוש סמוך לסיום הסעודה איננה קשורה כלל להלכה שאין קידוש אלא במקום סעודה, כי ר' יוסי לא סבר כן.

יש להוסיף עוד שלהלן בגמרא (ק ע"ב - קא ע"א) נאמר שהאמוראים רב ור' יוחנן סברו שאין צורך לקדש במקום סעודה, וגם בסוגיית הירושלמי (י, א) בעניין קידוש במקום סעודה ניכר שאמוראים הם שפסקו שאין קידוש אלא במקום הסעודה, ולא תנאים. אשר על כן נראה שר' יוסי אכן לא סבר שצריך לקדש במקום סעודה. גם ר' יהודה שאמר שמפסיקים את הסעודה שהחלו בהיתר ביום שישי, לא סבר שצריך קידוש במקום סעודה.

נעייין שוב בשני המקורות שבהם הובאו דברי ר' יהודה. בגמרא בהמשך (קב ע"א) הובאה ברייתא:

תנו רבנן: בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום - מביאין לו כוס של יין, ואומר עליו קדושת היום, ושני אומר עליו ברכת המזון, דברי רבי יהודה.

בתוספתא (ברכות ה, ג) נאמר:

4 תוספות חזרו בקצרה על כך שלפי ר' יוסי הקידוש הוא סמוך לסעודה שהסתיימה, גם בדף קב ע"ב תוד"ה ה"ג.

אורחין שהיו מסובין אצל בעל הבית וקדש עליהן היום, ועקרו עם חשיכה לבית המדרש, חזרו ומזגו להם את הכוס אומרין עליו קדושת היום, דברי ר' יהודה.

בשני המקורות לא נאמר שלאחר הקידוש יש לאכול שוב סעודה כדי לקיים את ההלכה "אין קידוש במקום סעודה". ודאי שלפי ר' יהודה, הסעודה שהתקיימה עד כניסת שבת איננה יכולה להיחשב לסעודת שבת שהרי היא נאכלת ביום חול, והוא גם לא אמר שבברכת המזון מזכירים של שבת.

לפי הברייתא לאחר הקידוש מברכים ברכת המזון, אך לא כתוב שסועדים מיד סעודת שבת. לפי התוספתא נאמר שהם "עקרו", ומשמעו שהם עקרו את השולחן ובירכו ברכת המזון, וכך הסבירו את פעולת העקירה שבתוספתא גם תוספות (קב ע"ב ד"ה ה"ג). לאחר שחזרו מבית הכנסת, קידשו את היום, כי יש לקדשו מיד בכניסת השבת, וגם בתוספתא לא כתוב שהם אכלו סעודת שבת מיד לאחר הקידוש.

יש להניח שמאוחר יותר, וייתכן שאף מיד, אותם מסובים שאכלו עד כניסת השבת אכלו גם סעודת שבת, כי יש חובה לאכול שלוש סעודות בשבת, אך לפי ר' יהודה אין חובה שהקידוש יהיה במקום הסעודה וסמוך לה.

אמנם מהתוספות (שם) משמע שברכת המזון שבירכו המסובין "קודם יציאתם [לבית הכנסת נועדה] לעשות הפסק בין סעודת חול לסעודת שבת, ולכך נמי עשו עקירה לבית המדרש", ומכאן שמיד כשחזרו מבית הכנסת הם אכלו סעודת שבת, אך גם לפי התוספות אין חובה לומר שהסיבה לכך היא שר' יהודה סבר את ההלכה "אין קידוש אלא במקום סעודה". כאמור לעיל, נראה שתנאים לא סברו כלל הלכה זו, וכן היו גם אמוראים שלא סברו כך.

דברינו עד כה אינם תואמים לדברי הרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים, סוכה לח ע"א) שהסביר את דברי ר' יוסי, ר' יהודה ושמואל כך:

היסוד המחייב של קידוש על הכוס אינו כניסת השבת בלבד, אלא גם סעודת השבת. וזה מוכח מהא שאין קידוש אלא במקום סעודה. משום כך סובר ר' יוסי דאם התחיל לאכול סעודת חול מבעוד יום בערב שבת ממשיך לאכלה גם אחרי כניסת השבת, מפני שהסעודה - הואיל והיא סעודת חול - אינה מחייבתו בקידוש. ההלכה שלא כר' יוסי אלא פורס מפה ומקדש, והטעם הוא מפני שסוברים שהסעודה מתחלקת לחצאין, החצי הראשון מהווה סעודת חול והחצי השני מהווה סעודת שבת, ולפיכך פורס מפה ומקדש מפני שהחצי השני של הסעודה היא סעודת שבת. ברם אליבא דר' יוסי כל הסעודה היא

סעודת חול, ומשום כך סובר שחיוב הקדוש נדחה עד אחרי גמר סעודת החול ובשעת הסעודה אין חיוב לקדש כלל.

במקום נוסף הרחיב עוד הרי"ד סולובייצ'יק (שעורים לזכר אבא מארי ז"ל, ב, עמ' קכב-קכד), והסביר גם את דברי ר' יהודה:

סוגיה זו צריכה עיון משלש בחינות: א. מדוע מותר לר' יוסי להמשיך בסעודה הלא כבר קידש היום? ב. מדוע נצטרך לשיטת ר' יהודה לעקור את השולחן ולברך ברכת המזון קודם קידוש⁵, ולמה אי אפשר להפסיק את הסעודה ולקדש ולהמשיך אחר כך באכילה ושתיה? ... ג. מה ההלכה של פורס מפה ומקדש - כלומר מכסה את הלחם ומסדר קידוש על היין? מדוע אינו יכול לקדש בלי פריסת מפה?

...קידוש על הכוס אינו מתחייב ע"י קדושת היום גרידא ואינו מהווה קיום מצווה בפני עצמה בלי שום זיקה לסעודת שבת. מהותו של הכוס נאמרת בקביעת סעודת שבת. היוצר אופיה וחלותה הוא הקידוש על הכוס, ובלעדיו אי אפשר לסעודת שבת להיקבע ולהתקיים בחלות שם סעודה קבועה בקדושת השבת.

...אם כן ניחא מחלוקת התנאים בחבורה שהתחילה לאכול מבעוד יום. רבי יוסי סובר כיון שהסעודה התחילה בחול ונקבעה בתור סעודת חול הרי היא נמשכת בחלות זו. התחלת הסעודה קובעת את אופייה ואין אנו צריכים להטביע בה גושפנקא סעודת שבת, ולפיכך אינו מפסיק. לעומת זאת, ר' יהודה סובר כי קיימת חובה להפוך הסעודה לשל שבת, אבל הקידוש בעצמו איננו מספיק להפיכתה מסעודת חול לסעודת שבת ובעיני עקירת השולחן וברכת המזון שעל ידיהם מסתיימת סעודת חול ומתחילה סעודת שבת ע"י קידוש ונטילה ובציעה. לפיכך מוכרח הוא לגמור סעודה ראשונה ולקדש על סעודה שניה.

לפי הרי"ד סולובייצ'יק, ההנחה היא שמוסכם ומקובל על כל התנאים שאין קידוש אלא במקום סעודה. אך לפי ר' יוסי, מאחר שסעודה זו שהחלה בהיתר ביום שישי היא סעודת חול, היא ממשיכה להיות סעודת חול. לא ברור לפיו אפוא מה פשר

5 יש להעיר שעל פי התוספתא (ברכות ה, ג; פסחים קב ע"א) סדר הדברים הפוך - קידוש ואחריו ברכת המזון: "כני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום - מביאין לו כוס של יין, ואומר עליו קדושת היום, ושני אומר עליו ברכת המזון, דברי רבי יהודה".

הקידוש שלאחר הסעודה שהחלה ביום חול, הרי זהו קידוש ללא סעודה? אלא אם כן יש לפרש כדברי התוספות שהקידוש שלאחר הסעודה נחשב גם כן לקידוש במקום סעודה, אך לפי הרי"ד סולובייצ'יק, זו סעודה של יום חול ואין להטביע בה גושפנקא של סעודת שבת.

את דברי ר' יהודה הסביר הרי"ד סולובייצ'יק: "בעיני עקירת השולחן וברכת המזון שעל ידיהם מסתיימת סעודת חול ומתחילה סעודת שבת ע"י קידוש ונטילה ובציעה. לפיכך מוכרח הוא לגמור סעודה ראשונה ולקדש על סעודה שניה". אך יש להעיר שר' יהודה לא אמר שלאחר הקידוש יש ליטול שוב ידיים ולבצוע על פת ולהתחיל סעודת שבת.

כאמור לעיל, תוס' רי"ד שלל את ההבנה שר' יוסי סבר גם כן את ההלכה שאין קידוש אלא במקום סעודה, ולדברינו גם ר' יהודה לא סבר אותה. כנראה הלכה זו התחדשה בימי האמוראים, וגם בין האמוראים יש שחולקים וסוברים שאין צורך שהקידוש יהיה במקום הסעודה.

באשר לדברי שמואל "פורס מפה ומקדש", הרי"ד סולובייצ'יק התאים אותם לדין שגם הוא נאמר על פי שמואל - "אין קידוש אלא במקום סעודה". פריסת המפה חוצצת בין סעודת יום החול לבין סעודת השבת, והקידוש מעניק תוקף ומשמעות לסעודה שבתוך השבת כסעודת שבת.

האם לאחר הקידוש, יש שוב ליטול ידיים ולברך המוציא כמו לסעודה חדשה? הרי"ף (יט ע"ב בדפי הרי"ף) כתב: "פורס מפה ומקדש, ואחר כך שרי המוציא, וגמר לסעודתיה ומברך ברכת המזון". לפי הרי"ף לאחר הקידוש יש לברך המוציא, ובסוף הסעודה לברך ברכת המזון.

על דברי הרי"ף הללו חלק הרז"ה (בעל המאור שם):

ולא צריך למישרא המוציא כמו שכתב הרי"ף ז"ל, דהא לקבעיה הדר. ואילו היה מברך המוציא כדברי הרי"ף, היה טעון ברכת המזון לסעודה ראשונה, שלא מצינו ברכת המזון אחת לשתי ברכות של המוציא... ואם היה מברך ברכת המזון לסעודה ראשונה היתה הפסקה גמורה כר' יהודה ואין הלכה כר' יהודה.

לפי הרז"ה, אין צורך לברך המוציא, כי הוא הפסיק רק לקדש וחזר להמשיך את הסעודה. לו היה צריך לברך שוב המוציא, היה צריך לומר שיש לברך ברכת המזון על סעודת יום חול, וזו בעצם שיטת ר' יהודה והרי אין הלכה כמותו. על קושיית

הרו"ה השיב הר"ן (שם), שאם יש היסח דעת, מברכים שוב ברכה ראשונה, ובמצב כזה ברכת המזון מועילה לכל הסעודה.
 רבנו הרב יוסף קארו (בית יוסף או"ח סימן רע"א) הסביר מדוע לפי הרי"ף יש לברך המוציא:

דהא דמצרכי לברך המוציא לאו משום שהיה אסור באכילה, אלא מפני שקידש וקידוש הוי הפסק לאכילה.

לפי מי שאומר "פורס מפה ומקדש" מותר להמשיך לאכול. אך הקידוש נחשב להפסק ולכן צריך שוב לברך המוציא.

הרמב"ם (הל' שבת כט, יב) כתב: "מי שהיה אוכל בערב שבת וקדש עליו היום והוא בתוך הסעודה, פורס מפה על השולחן ומקדש וגומר סעודתו, ואחר כך מברך ברכת המזון". המגיד משנה ציין שהרמב"ם לא כתב שלאחר הקידוש עליו לברך המוציא, ובדומה לדברי הרו"ה.

נראה שהדיון בראשונים הוא בשאלה עד כמה פריסת המפה והקידוש מחלקים את הסעודה לשני חלקים: החלק הראשון - סעודת יום חול, והחלק השני שלאחר פריסת המפה - סעודת שבת. לפי הרי"ף פריסת המפה והקידוש הם היסח דעת, הפסקה. בעקבות הקידוש, המעמד של חלקה השני של הסעודה שונה ולכן יש לברך שוב המוציא. לפי הראשונים האחרים פריסת המפה היא אכן סימן לכך שמעתה ואילך זו סעודת שבת, והקידוש מעניק לסעודה מעמד של סעודת שבת, אך אין זה היסח דעת, כי עושים זאת כדי לקדש עם כניסת השבת. שמואל לא אמר שעל מנת ליצור חיץ בין הסעודות צריך לברך גם ברכת המזון. מבחינת הלכות ברכות - ברכת המוציא וברכת המזון, אין זה משנה דבר. אין צורך לברך שוב המוציא כי ממשיכים לאכול, ומברכים בסוף ברכת המזון על כל הסעודה.

ב. סעודת פורים ביום שישי שנמשכה לתוך ליל שבת

מדברי הראשונים שהובאו לעיל, נראה שמוסכם על הכול שבברכת המזון שמברכים בסוף הסעודה, מזכירים גם של שבת, כי המשכה של הסעודה הוא סעודת שבת. כמובא לעיל בגמרא מסופר מעשה שמקורו בתוספתא (ברכות ה, ב):

ומעשה ברבן שמעון בן גמליאל [ורבי יהודה] ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו, וקדש עליהם היום.

אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי: ברבי, רצונך נפסיק, וניחוש לדברי יהודה חברנו?

אמר לו: בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני רבי יהודה, ועכשיו אתה מחבב דברי רבי יהודה בפני, "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית" (אסתר ז, ח)?

הראי"ה קוק (הנשמה עולה פתאום, עמ' 182) אמר שברור שהסיפור היה בסעודה של פורים שחל בערב שבת, בשל אזכור הפסוק ממגילת אסתר: "הגם לכבוש את המלכה".⁶

מה הדין כשאכלו סעודת פורים בערב שבת והיא נמשכה לתוך ליל שבת? הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, קא ע"א) כתב:

נהגו בפורים שחל להיות ערב שבת שממשיכים סעודה עד שיקדש היום, ופורים מפה ומקדשים.⁷

במקום אחר פירט המאירי (בית הבחירה, כתובות ז ע"א) עוד בהקשר של ברכת חתנים לאלמן ואלמנה. בגמרא (שם) נאמר שאלמן הנושא אלמנה - "יום אחד לברכה, ושלשה לשמחה". מברכים שבע ברכות רק ביום הראשון לנישואיהם או אף רק בסעודה הראשונה. על כך כתב המאירי:

אף על פי שביארנו בכרכת חתנים לאלמן ואלמנה שאינה אלא יום אחד, מכל מקום יראה שאם לא הזמין בסעודה עד הלילה, לענין זה נדון כימו ומברך שבע ברכות, שלא יאמרו סעודת חתן יוצאה בלא שבע ברכות. ואף

6 כך מסר בשם הראי"ה קוק בנו מו"ר הרב צבי יהודה קוק. ראה בשם הרב צבי יהודה גם: הרב אביהוא שוורץ, מתוך התורה הגואלת, חלק ד, עמ' קעט-קפ. הרב דוד תורג'מן ("בדין פורס מפה ומקדש", כתלנו, טו [תשנ"ד], עמ' 472) כתב הסבר זה בשמו של הרב שלום נתן רענן, חתנו של הראי"ה קוק, שהוסיף שמאחר שהסיפור היה בעכו, ועכו נחשבת לעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ייתכן שהיה זה בסעודת פורים שנערכה בט"ו באדר ביום שישי, ומכאן שנהגו בעכו כעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. אך ניתן גם להציע שסעודה זו התקיימה ביום שישי י"ד באדר, וממילא אין הוכחה מסיפור זה שעכו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. כמו כן אין מקור מפורש לכך שסיפור זה אירע בעת סעודת פורים. על עכו, אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון ומנהג קריאת המגילה בה, ראה בספרי: מגילה במוקפות חומה, עמ' 334-336 [ראה עוד: הראי"ה קוק, שו"ת אורח משפט, סי' קיד (עמ' קלח, בסוף התשובה), שכתב שאתם שחלקו עליו בעניין מסוים שהוא התיר "הדביקו את האיסור שלהם בבית המדרש אחד גם פה, ועל זה ראוי לכבוד תורתם למחות, 'הגם לכבוש את המלכה עמי בבית', כפסחים ק.].

7 בספר נהר מצרים, הלכות פורים, סעיף יג, מסופר שכך היה מנהג מצרים ובירושלים, "וזהו היא הדרך היותר ישרה, וכן הוא מנהגינו בעיר הקדש ירושלים ת"ו וכן אנחנו נוהגים, וכן נוהגים רבים מיראי ה' וחושבי שמו" (מדובר על פורים שחל ביום שישי י"ד באדר, כאמור שם בסעיף א).

על פי שלא אמרו אלא יומא קמא? ענינו יומא קמא וכל הנכנס בתחומו, רצה לומר כל דאתי מחמתיה, וסעודה ראשונה אף על פי שהיא בלילה מצרכי היום היא. ולא עוד אלא שיש מפרשים יומא קמא סעודה ראשונה... ואף כאן סעודה הראשונה הנעשית לכבוד חופה ואף על פי שלא התחילו ביום. ונותנים טעם בדבר שכל שלשה ימים סרך שמחה, ויש בהם מקום לשבע ברכות בסעודה ראשונה שבהם.

ואף אנו ואבותינו נוהגים כפורים שחל להיות ערב שבת שמתחילין בסעודה מבעוד יום עד שיקדש היום, ופורסין מפה ומקדשין וגומרין את הסעודה ומזכירין בה של פורים מטעם זה, שהרי אף חמשה עשר יום נס הוא, והדין נותן להזכיר בה של פורים, אף על פי שעבר יום ארבעה בשעת הברכה.⁸

לפי המאירי, אם הסעודה הראשונה לאחר נישואי האלמן והאלמנה היא בלילה שאחרי היממה הראשונה שבה היו אמורים לברך שבע ברכות, נחשב גם הלילה חלק מהזמן, "יומא קמא וכל הנכנס בתחומו", ולכן ניתן לברך שבע ברכות לאלמן ולאלמנה בלילה שאחרי היממה הראשונה לנישואיהם. זאת מפני ששלושת הימים הראשונים הם ימי שמחה של האלמן והאלמנה. המאירי כתב דוגמה דומה למצב כזה: סעודת פורים כשי"ד באדר חל ביום שישי, והסעודה נמשכה לתוך ליל שבת ט"ו באדר. יש לפרוס מפה ולקדש ולומר "על הניסים" בברכת המזון, מפני שגם ט"ו באדר הוא יום שמחה.⁹ לפי דברי המאירי נראה שיש לומר "על הניסים" נוסף על "רצה והחליצנו" - "מזכיר של שבת".

מדברי המאירי משמע שמצב כזה יכול להיות רק כשי"ד באדר חל ביום שישי - "פורים משולש", ורק בערים פרוזות, שבהן אוכלים סעודת פורים ביום שישי. בערים

8 המאירי, בית הבחירה מגילה ה"א, כתב שכאשר ט"ו באדר חל בשבת, מקדימים בערים מוקפות חומה את הסעודה ליום שישי י"ד באדר, ש"הוא זמן לרוב העולם, ואיחורם עד למחר [ליום ראשון], עבר זמנה לכל העולם".

9 הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת, ג, סי' נה) העיר שדברי המאירי הללו מסייעים לדברי הט"ז (או"ח סי' תרצג ס"ק ג) שכתב שמי שאמר "על הניסים" בטעות גם בט"ו באדר, "מ"מ כאן יש קצת שייכות בימים אלו, על כן בודאי אין צריך להחזיר אם אמרו, כנלע"ד ברור". ראה שם באריכות רבה בעיקר בנוגע לאמירת "על הניסים" לאחר סעודת פורים שנמשכה לתוך הלילה וכשמדובר ביום חול. מסקנתו היא: "עושה סעודת פורים ביום פורים ונמשכה סעודתו עד הלילה, אם לא התפלל ערבית של מוצאי פורים, יאמר על הנסים בברכת המזון שמברך במוצאי פורים, אבל אם התפלל ערבית, לא יזכיר על הנסים בברכת המזון".

מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, המנהג הוא שאוכלים בשנה זו את סעודת פורים ביום ראשון ט"ז באדר.¹⁰

בשנה שבה י"ד באדר חל ביום חמישי וט"ו באדר חל ביום שישי, שזה זמן פורים בערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, אם נמשכת סעודת פורים לתוך ליל שבת, אין אומרים "על הניסים" כי התאריך של יום שבת הוא ט"ז באדר, ויום זה כבר איננו יום שמחה. עולה אפוא שלפי המאירי, בעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אין אפשרות של אמירת "על הניסים" בכרכת המזון בליל שבת אם "פורס מפה ומקדש". ביום שישי י"ד באדר אין אוכלים סעודת פורים, אלא ביום ראשון ט"ז באדר ("פורים משולש"), וביום שישי ט"ו באדר אוכלים סעודת פורים, אך ליל שבת (ט"ז באדר) איננו יום שמחה, ולכן אין לומר "על הניסים".

המגן אברהם (סימן תרצה ס"ק ט) דן אף הוא במצב שאדם אכל בערב שבת סעודת פורים והיא נמשכה לתוך ליל שבת, אך בשונה מהמאירי, הוא לא תלה את האפשרות לומר "על הניסים" בשאלה אם ערב שבת הוא יום שמחה גם כן. לדבריו, אמירת "על הניסים" בכרכת המזון בליל שבת תלויה בשאלה אם כבר התפלל ערבית של שבת:

במרדכי כתוב בקלף "היה אוכל סעודת פורים בערב שבת, יתפלל ויפרוס מפה ויקדש, ובמזון יאמר 'על הניסים', עכ"ל. ובמטה משה ובמנהגים כתבו הואיל ולא התפלל ערבית. משמע דאם התפלל שוב אינו אומר 'על הניסים', וכ"כ של"ה ומהרי"ל בתשו' סי' נ"ו. לכן נ"ל דיברך ברכת המזון תחלה ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא.

בדברי המרדכי המובאים במגן אברהם, לא ברורה הסיבה לאמירת "על הניסים" בכרכת המזון, האם מפני ששבת ט"ו באדר גם היא יום שמחה - "פורים משולש", או שדבריו הם גם במצב שיום שישי הוא ט"ו באדר, ואם נמשכה הסעודה לתוך ליל שבת, יש לומר "על הניסים" בכרכת המזון.

על פי המגן אברהם, האפשרות לברך בלילה שאחר היום שבו היה צריך לברך "על הניסים" איננה תלויה בשאלה אם הלילה שאחריו הוא גם כן מימי השמחה של

10 באיזה יום סועדים סעודת פורים בערים מוקפות חומה כשט"ו באדר חל בשבת - שישי, שבת או ראשון? בעניין זה רבו הדעות. הלכה למעשה, פסק השולחן ערוך (או"ח סימן תרפח, ו) שאוכלים סעודת פורים ביום ראשון. אמנם הרב לוי בן חביב (שו"ת מהרלב"ח סי' לב), שחי בירושלים בזמן מרן הרב יוסף קארו, חלק עליו וטען שיש לקיים הסעודה בשבת, אך למעשה פסיקתו של השולחן ערוך התקבלה. ראה: הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת, ד, סי' מ).

פורים. הוא לא הזכיר זאת כלל. לפיו, הדבר תלוי בשאלה אם התפללו ערבית של ליל שבת. אם לא התפללו - יש לומר "על הניסים", ואם התפללו - זה כבר שבת ולא מזכירים את פורים. המגן אברהם כתב שבגלל הספק, בסוף הסעודה יברך ברכת המזון ויאמר "על הניסים" ואחר כך יתפלל ערבית.

לא ברור מדוע אם לא התפלל תפילת ערבית, יכול לומר "על הניסים". אם הכוונה היא שהוא כבר התפלל תפילת שבת, הרי הוא גם קידש את השבת במהלך הסעודה, ולכאורה זו סיבה מספיקה שלא יאמר "על הניסים" בברכת המזון? הרב אברהם דנציגר (חיי אדם כלל קנה סעיף לב) עסק גם כן בשאלה זו, אך לפיו יש לקבוע מה לברך מצד הלכות ברכת המזון ולא מצד דיני תפילת ערבית של שבת:

ואם התחיל לאכול מבעוד יום ונמשכה בלילה, אף על פי כן מזכיר על הניסים. ואם חל בערב שבת וקידש בתוך הסעודה, מזכיר אם לא התפלל עדיין. אבל אם כבר התפלל, אינו מזכיר. ונראה לי דלפי מה שנתבאר לעיל כלל קי"ח סימן ד' דאם אכל בלילה, חייב להזכיר של עכשיו, ואם כן הוא הדין בשבת, היאך יאמר תרתי דסתרי? וכיון דאין הזכרת על הניסים חמור כל כך, לכן יאמר רק של שבת.

לפי החיי אדם יש לומר בברכת המזון בערב שבת "רצה והחליצנו", אלא שאז לא ניתן יהיה לומר "על הניסים" כי זה תרתי דסתרי. החיי אדם ציין לדברים דומים שהוא כתב במקום אחר (כלל קיח סעיף ד) בנוגע ליום הראשון של חנוכה: "כשחל חנוכה ביום ראשון, אפילו אכל בלילה, מזכיר של שבת ולא של חנוכה, דאין חיוב הזכרה של חנוכה כחיוב של ראש חודש". גם כאן פסק החיי אדם שבברכת המזון שלאחר סעודת פורים שנמשכה לתוך ליל שבת, אין לומר "על הניסים". המשנה ברורה (סימן תרצה ס"ק טו) כתב את דברי החיי אדם הללו, ובשער הציון (שם ס"ק יט) כתב שהם אינם תואמים לדברי המגן אברהם שצינונו לעיל. עוד הוסיף המשנה ברורה על דברי החיי אדם:

וכל זה אפילו כשלא התפלל עדיין, ובפרט אם התפלל מקודם, בודאי אינו כדאי להזכיר אחר כך על הניסים בברכת המזון.

כאמור, המגן אברהם תלה את אמירת "על הניסים" בברכת המזון בערב שבת בתפילת ערבית של שבת, ואילו החיי אדם קבע את אמירת "על הניסים" על פי הלכות ברכת המזון, שלא ניתן לומר שני תכנים סותרים. אם אומרים בברכת המזון "רצה והחליצנו" - זה שבת ולא פורים, ואם אומרים "על הניסים" - אין אומרים

"רצה והחליצנו". אשר על כן פסק "כיון דאין הזכרת על הניסים חמור כל כך, לכן יאמר רק של שבת".

נראה לסייע לדברי החיי אדם מדברי התוספתא (ברכות ה, ד) שציינו לעיל, שם נאמר:

ר' יוסה אומר: אוכל והולך עד שעה שתחשך. מזגו לו כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון, מזכיר של שבת בברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום.

אף הרשב"ם (ק ע"א ד"ה ולא כר' יוסי) כתב ששמואל סובר כר' יוסי, אך החמיר שאת הקידוש יש לומר בכניסת השבת ועל כן "פורס מפה ומקדש", ובסוף הסעודה יברך ברכת המזון.

הקידוש בכניסת השבת - "פורס מפה ומקדש", מעניק משמעות אחרת לסעודה זו שהחלה בהיתר ביום שישי כסעודת פורים. מעתה ואילך זו סעודת שבת, ועל כן בוודאי יש להזכיר "של שבת בברכת המזון", וכדברי התוספתא בשמו של ר' יוסי, ואין לומר "על הניסים". על כך הוסיף המשנה ברורה שבוודאי אין לומר "על הניסים" בברכת המזון זו, אם זה שמברך את ברכת המזון כבר התפלל ערבית.

סיכום

- א. כשהחלו סעודה בהיתר ביום שישי והיא נמשכה עד כניסת השבת, חלקו תנאים מה על האוכל לעשות: לפי ר' יהודה יש להפסיק - לעצור את הסעודה שהחלו ביום שישי, לקדש ואחר כך לברך ברכת המזון. לפי רבי יוסי אפשר להמשיך את הסעודה גם לאחר שהחשיך, ובתום הסעודה במהלך הערב יש לברך ברכת המזון, ואחר כך לקדש על הכוס קידוש של שבת. לפי רב יהודה אמר שמואל אין לפסוק הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי. לפי דברי חכמים שהובאו בתלמוד הירושלמי יש לפרוס מפה על הפת שעל השולחן, לקדש על הכוס ואז ניתן להמשיך בסעודה ובסופה לברך ברכת המזון. לפי הבבלי זו הייתה דעתו של שמואל.
- ב. שמואל הוא שסבר שיש לעשות קידוש במקום סעודה. אשר על כן, פריסת המפה והקידוש באמצע הסעודה עם כניסת השבת מעניקים לסעודה מכאן ואילך מעמד כסעודת שבת. אך התנאים - ר' יהודה ור' יוסי - לא סברו את ההלכה שהקידוש צריך להיות במקום הסעודה (תוס' רי"ד), או שר' יוסי גם הוא סבר שהקידוש הוא במקום הסעודה, וקידוש לאחר ברכת המזון שבסוף הסעודה נחשב גם הוא לקידוש במקום סעודה (רשב"ם).

- ג. לאחר שפרסו מפה וקידשו, לפי הרי"ף יש לברך המוציא, כי הקידוש הוא הפסק וחציצה בין הסעודות. מבחינת ברכת המזון, ניתן לברכה על כל הסעודה, גם על זו שהחלה ביום חול. ראשונים אחרים סברו שאין צורך לברך המוציא. הקידוש נעשה עם כניסת השבת ואינו נחשב להפסק וחציצה בין הסעודה שנאכלה ביום חול לבין המשכה בליל שבת.
- ד. כשי"ד באדר חל ביום שישי, אוכלים סעודת פורים באותו היום בערים פרוזות בלבד, ובערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון אוכלים סעודת פורים ביום ראשון. אם נמשכה הסעודה לליל שבת, פורס מפה ומקדש, והמאירי כתב שניתן לומר בברכת המזון גם "על הניסים" כי גם ט"ו באדר הוא יום שמחה. כשט"ו באדר חל ביום שישי, אוכלים בערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון סעודת פורים באותו יום. אם נמשכה הסעודה לערב שבת, פורס מפה ומקדש, ולפי המאירי אין אומרים "על הניסים" בברכת המזון כי זהו יום ט"ז באדר ואין בו שמחה. פוסקים אחרונים כתבו שהדבר תלוי בתפילת ערבית. אם התפלל ערבית של שבת - לא יאמר "על הניסים" בברכת המזון ויאמר "רצה והחליצנו", אם לא התפלל ערבית של שבת - יאמר בברכת המזון "על הניסים", ולא יאמר "רצה והחליצנו".